

מה הופך זיכרונות ממרק מולוכייה לספרות

מאת נעמה גרשי

המולוכייה של אמא

נסים זוהר. הוצאת ידיעות אחרונות, 255 עמ', 88 שקלים

ספרו של נסים זוהר מתחיל במוות; מות אמו של המספר ומסע ההלוויה שלה בבית הקברות בחולון. העמידה מול הקבר הפתוח מעירה בו צורך חי מאוד, ייצרי, לאכול מרק מולוכייה. מרק המולוכייה מזוהה כאחד ממאכלי הבסיס של המטבח המצרי העממי. הצורך החזק כל כך לאכול ממנו בזמן הפרידה מן האם מסמן, במקביל לגעגועים אליה, את הגעגועים אל ההיסטוריה המשפחתית, אל היהדות האלכסנדרונית שהאם נשאה על גבה בעלייה לארץ ממצרים. המספר אינו מוותר לדחף שפקד אותו ומחליט לנסות להכין את המרק בעצמו. לצאת ממחוזות הגעגועים למעשי ידיה של אמו, להפוך אותם לדבר שניתן להמשיך ולקיים בתוך חייו, לייצר עבור עצמו, לחלוק עם ילדיו.

תהליך האבל על האם, הפרידה, העלאת הזיכרונות, ההתמודדות עם היחסים איתה, מתרחש תוך כדי תהליך השחזור של המולוכייה. תהליך הבישול מעורר את זיכרוננו של המספר, ושולח אותו בשטף של זיכרונות לאלכסנדריה של ילדותו, לסיפורה של משפחתו המורחבת, לסיפור ההגירה שלו ושל אמו לארץ ולמערכת היחסים הסבוכה ששררה ביניהם. הספר בנוי פרקים הנפתחים בשלבי הכנתו של מרק המולוכייה, מייצרים מעין סיפור מסגרת מוחשי לסיפור המשפחתי ההולך ונטווה ביניהם.

מלאכת השחזור של המתכון נקשרת למלאכת השחזור של העבר המשפחתי, לניסיון להחיות מחדש את העולם שנטש פעם אחת עם ההגירה לארץ, ופעם נוספת עם מותה של האם. ההזדקקות לזיכרונות, כמו ההזדקקות לטעמו ולריחו של המרק, מופיעה כמעט ברגע המוות, עם הידיעה כי ללא מלאכת השחזור לא ייוותר דבר מאותו עבר.

אני מרגישה קרבה גדולה לצורך של המחבר בשחזור, להיאחזות שלו בזיכרונות; צורך זה חיוני לא רק למספר אלא גם לקהל גדול של קוראים, של מהגרים ובני מהגרים ממצרים ומארצות אחרות, שזיכרונותיהם הולכים ומתעמעמים יחד עם מותם של דור ההורים, ומותירים את הקשר לארץ המוצא ואת המשמעות הקשר הזה בחייהם, סכמטיים מאוד, כמעט לא קיימים. אך הקריאה בספר מותירה אותי מאוכזבת מאוד, לא מסופקת. הספר אינו מצליח למלא את ההבטחה הגדולה והחשובה שנתן בראשיתו, לקירוב מחדש, לשחזור. אוסף הדמויות, המקומות, הסיפורים הקטנים והגדולים המובאים בו, אינו מצליח להירקם לכדי עולם חי ומלא, עולם שגם מי שלא גדל בו יכול להרגיש שיש לו חלק בו, שהוא רלוונטי לחייו. אני תוהה מה הופך ספר זיכרונות, מה הופך עיסוק בנוסטלגיה האישית, לספרות?

ניסיון שחזור העבר והעיסוק בו מופיע כבר בתחילת הספר עם סירובה של האם להצטרף למספר לטיול במצרים; הסירוב מפתיע אותו. האם, שנושאת בתוכה את הזיכרונות, את המטען הרגשי כלפי העולם שנעזב, אינה זקוקה להתמודדות ישירה איתו כדי להרגיש את שייכותה אליו ואת קיומו. בניגוד לאמו, המספר נזקק לפעולת השחזור. זיכרונותיו ממצרים מנותקים ממנו, מאורח חייו העכשווי ומהאופן שבו גידל את ילדיו. הוא נדרש להם כשהוא מתחיל להזדקן, כשזיכרונותיו דוהים, כשאמו עומדת למות. מצרים קיימת עבורו כמושא לגעגועים, אך לא כמרכיב מהותי בזהותו. זיכרונותיו, חסרי ממשות ומקום בהווה, זקוקים לפעולות אישור חיצוניות - למסע למצרים, להכנת המרק - כדי להתקיים.

הצורך הגדול בזיכרונות, לצד הניתוק והמרחק הגדול מהם, משאירים את המספר לכל אורך הסיפור בעמדה של מספר חיצוני, כמעט של מספר סיפורים. הקורא משוטט יחד עם המספר במחוזות העבר, אך

בשבו הסיפורים אינם חוזרים איתו אלא נשארים בתחומי הפולקלור המקומי, בתחומי העבר. מנותקים. בתום הקריאה נשארת התחושה שהסיפור נותר מקופל בין דפיו ואינו נלקח מביניהם אל תוך עולמו של הקורא. משהו בפרויקט השחזור של המספר חסר. סיפוריו נשארים חלקיים, משורטטים, חסרי יכולת להתגבש לעולם עצמאי, חסרי יכולת להפיק מתוכם משמעות.

אני חושבת על שפתו של המספר. הספר כתוב עברית ישראלית מודרנית, תקנית. עברית המסבירה בבהירות את האירועים המתרחשים, מכוונת את הסיפור אל עבר פתרון והבנה, מסדרת את האירועים בתוך ציר זמן שתחילתו באלכסנדריה וסופו בישראל, ציר של גדילה והתבגרות. אבל שפתם של האנשים שהוא מתאר, של הקהילה היהודית, שונה. "יהודית אלכסנדרונית בנויה משפת בסיס שאליה מצרפים מלים ומשפטים משפות אחרות. שפת הבסיס משתנה בהתאם לאדם שאיתו אתה מדבר" (עמ' 20). ובהמשך: "האלכסנדרונית היא שפה רגשית הקושרת אותך בעבותות סמויות מן העין אל כל מי שיכול לתקשר בה. בארץ דיברה אלי אמה אלכסנדרונית שבסיסה עברית" (עמ' 21).

שפת השחזור של המספר ושפת זיכרונותיו אינן אותה שפה. שפתו שונה לא רק מפני היותה עברית, אלא בעיקר מפני שאינה מכילה בתוכה שפות אחרות, מפני שאינה בסיס שעליו מתקיימת תנועה בין שפות ובין אופני דיבור. המעבר לארץ לא הפך את שפתו לאלכסנדרונית שבסיסה עברית, כפי שקרה לאמו, אלא ניקה את שפתו מאותם שיירי שפה וחשיבה שאיפיינו אותה באלכסנדריה. תהליך ההשתלבות בארץ קטע את הרצף בין שפת החשיבה והדיבור הנוכחית שלו לשפה של ילדותו.

הקטיעה החדה הזו של השפה האלכסנדרונית, של אורחות החיים של היהודים במצרים, אינה מעסיקה את המספר. הסיפור שהוא מבקש לספר לנו אינו מתייחס למקומו כמספר, אינו מתייחס להשפעה שיש לזיכרונות על חייו בהווה או להשפעה של חייו בהווה על יכולתו לזכור או להבין את שהתרחש בעבר. בהיעדר מספר החי את הסיפור בהווה שלו ולא רק בעבר, טווה נימים של משמעות בין אלכסנדריה של שנות ה-40 לישראל של היום, אנו נשארים עם רצף סיפורים ואנקדוטות, נוסטלגיה מצרית, ומרק מולוכייה מוחשי מאוד, שריחו וטעמו אמורים לסגור את סיפור הזיכרונות, לטשטש את המרחק מהם, להאפיל על אי ההבנות.